

Informacinis projekto

IDEA 12

dokumentas

2017

ĮTRAUKUS MOKYMAS APIE
12-ĄJĮ JT NEĮGALIŲJŲ
TEISIŲ KONVENCIJOS
STRAIPSNĮ

www.idea12.eu

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1 Turinys

1	Turinys	2
2	Įvadas.....	4
	2.1 Kas mes esame:	5
	2.2 Informacinio dokumento paskirtis	6
	2.3 Apie projektą "IDEA 12"	7
	2.4 Įtraukimas kaip esminis projekto "IDEA 12" principas	7
	2.5 Dokumento struktūra	8
3	Pagalba priimant sprendimus, teisinis veiksnumas bei poreikis keisti šiuo metu taikomas praktikas	8
	3.1 Sprendimų priėmimas ir teisinis veiksnumas	8
	3.2 Nebepriimtina istorinė teisinio veiksnumo samprata	8
	3.3 Paradigmų kaita teisinio veiksnumo sampratoje	9
	3.4 Teisinis veiksnumas – veiksnumo ribojimų pabaiga	9
	3.5 Teisė į individualizuotą pagalbą priimant sprendimus ir realizuojant teisinį veiksnumą	10
	3.6 Teisė būti apsaugotam nuo piktnaudžiavimo įgyvendinant savo teisinį veiksnumą	11
	3.7 Universalusis dizainas ir teisė į tinkamą sąlygų pritaikymą	12
4	12 Konvencijos straipsnio svarba socialinei įtraukčiai ir kovai prieš žmonių su negalia diskriminaciją	13
5	Mokymų apie 12 Konvencijos straipsnį tikslai	14
	5.1 Vienos dienos mokymai	14
	5.2 Trijų dienų mokymai	15
6	Mokymų temos	16
	6.1 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimas	16
	6.2 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimas IDEA 12 projekto partnerių šalyse	16
	6.3 Kokį pokytį 12 Konvencijos straipsnis kuria žmonių su negalia gyvenime	16
	6.4 Paradigmų kaita teisinio veiksnumo sampratoje	17
	6.5 Pagalbos priimant sprendimus sąsajos su teisiniu veiksnumu	18
	6.6 Pagalbos intensyvumas priimant sprendimus	19
	6.7 Kas gali teikti pagalbą priimant sprendimus ir įgyvendinant teisinį veiksnumą	20
	6.8 Pagalbos priimant sprendimus teikimo procesas (tik 3 dienų trukmės mokymuose)	22
	6.9 Pagalbos formos	23
	6.10 Pagrindiniai įrankiai teikiant pagalbą priimti sprendimus (tik 3 dienų trukmės mokymams)..	23
	6.11 Svarbūs pagalbos priimant sprendimus teikimo elementai	27
	6.12 Tinkamas sąlygų pritaikymas	28
7	Padėka	29

8	Šaltiniai:	31
9	Lietuva	32

2 Įvadas

Mieli skaitytojai,

Norėtume sutelkti dėmesį į naujausius pokyčius mūsų visuomenėje negalios srityje, būtent perėjimą nuo „geriausio intereso“ modelio prie žmonių su negalia „teisių, valios ir pageidavimų“ perspektyvos. Nėra nauja, kad visi esame lygūs orumu ir teisėmis. Nauja yra JT Neįgaliųjų teisių konvencija (toliau – Konvencija), kurią ratifikavusios valstybės privalo užtikrinti visų piliečių lygybę prieš įstatymą ir orumą.

Dėl visų asmenų lygybės principo, įtvirtinto Konvencijoje, laikomės šių pozicijų:

- Būtina ir įmanoma praktiškai įvykdyti 12 Konvencijos straipsnio reikalavimus, dėl asmenų Lygaus pripažinimo prieš įstatymą.

Tai reiškia, kad žmonės su proto (mokymosi) negalia, žmonės po smegenų sužalojimų, su demencija, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ir pan.:

- gali įgyvendinti savo **teisinį veiksnumą** vienodais pagrindais su visais;
- turi prieigą prie **paramos**, reikalingos įgyvendinti savo teisinį veiksnumą;
- vienodomis sąlygomis su visais **saugiai** naudojasi savo teisiniu veiksnumu;
- gali gyventi **savarankiškai** ir įsitraukti į bendruomenę (žr. 19 Konvencijos straipsnį).

- Turi būti užtikrinta **parama/pagalba** asmeninių sprendimų priėmimui (įvairovė, įtrauktis ir dalyvavimas).

Pripažįstame, kad visi žmonės yra skirtingi, bet esame tarpusavyje susiję ir niekas neturėtų nuspręsti už mus. Mes visi galime priimti sprendimus, jei yra bent dviejų pasirinkimų galimybė. Kai kurie sprendimai yra sudėtingesni. Tada mums gali prireikti **paramos** – iš mūsų šeimos, draugų, kolegų, kaimynų. Jei turime negalią, mums gali prireikti oficialiai įstatymu pripažįstamų pagalbininkų priimti sprendimus.

- **Stebėjimas ir liudijimas** (įvairioms patirtims atviros akys ir sąmonė).

Žinome, kad visi žmonės yra laisvi pagal Pagrindinių teisių ir laisvių chartiją ir kad jie gali veikti pagal jų teises, valią ir pageidavimus. Nepaisant to, kai kurie iš mūsų gyvena priespaudoje. Mes tai liudijame, atspindime ir įvardijame.

- **Atsakomybė ir suprantamumas.**

Mūsų mokymo komandas sudaro du partneriai iš skirtingų pasaulių – vienas iš jų yra asmuo, turintis „negalią“, o kitas – jos neturi. Mūsų komandose lektoriai yra žmonės, turintys skirtingą patirtį ir interesus. Mes turime tą patį tikslą: atsakingai, suprantamai ir įtraukiai siekti 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimo. Mes visi esame atviri mokymuisi. Turime išmokyti prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą. Taip pat privalome vertinti skirtingas kitų žmonių gyvenimo patirtis ir bandyti jas suprasti. Kiekvienas iš mūsų asmeniškai atsakome už indėlį į šį tikslą. Visi galime keistis ir „būti pokyčiais, kuriuos norime matyti pasaulyje“.

Vertiname įvairovę, įtrauktį, dalyvavimą, atsakomybę, suvokimą apie galios struktūras, patirtį, atvirą požiūrį ir supratimą.

Ką mes norime padaryti:

Norime skatinti 12 Konvencijos straipsnio supratimą ir pagalbos priimant asmeninius sprendimus vystymą. Mokymai – geras būdas geriau suprasti tiek lektorius, tiek dalyvius. Pusė lektorių yra žmonės su negalia. Jie asmeniškai žino, ką reiškia, kai kas nors abejoja jūsų veiksmu. Mes turime žinių, įgūdžių ir remiamės žmogaus teisėmis.

Kartu mes mokysimės ir mokysime, siekdami, kad aplinka taptų suprantamesnė, komfortiška ir suteikianti lygias galimybes visiems. Tam naudosime projekto produktus – Pasiteisinusios praktikos vadovą ir Įtraukio mokymų vadovą lektoriams.

Kad visiems būtų suprantama.

2.1 Kas mes esame:

Projektas “IDEA 12” – tai šių organizacijų partnerystė:

2.1.1 Quip (projekto koordinatorius)

Karlínské nám. 12, 186 00 Prague 8, Czech Republic

<http://www.kvalitavpraxi.cz>

Atsakingi asmenys:

Dana Kořínková: dana.korinkova@kvalitavpraxi.cz

Milena Johnová: milena.johnova@kvalitavpraxi.cz

2.1.2 Nadácia Krajina harmónie

Predmestská 24, 010 01 Žilina, Slovakia

<http://www.nkh.sk>

Atsakingas asmuo:

Sonia Holúbková: holubicas@gmail.com

2.1.3 CHANGE

4th Floor, Calls Landing, 36-38 The Calls, LS2 7EW Leeds, United Kingdom

<http://www.changepeople.org>

Atsakingas asmuo:

Philipa Bragman: philipa@changepeople.org

2.1.4 Asociacija “Lietuvos neigaliųjų forumas”

Žemaitės g. 21 (V a.), 512, 515 kab., Vilnius, LT-03118, Lithuania

<http://www.lnf.lt>

Atsakingi asmenys:

Dovilė Juodkaite: d.juodkaite@lnf.lt

Klementina Gečaitė: klementina@lnf.lt

2.1.5 Resursu Centrs Zelda

Mārupes 4-31, Rīgā, LV-1002, Latvia
<http://www.zelda.org.lv>

Atsakingas asmuo:

Ieva Leimane- Veldmeijere: ieva@zelda.org.lv

2.1.6 Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Černá 646/9, 110 00 Prague 1, Czech Republic
<http://web.etf.cuni.cz/>

Atsakingas asmuo:

Bohumila Baštecká: bastecka@etf.cuni.cz

2.1.7 Confederación Plena Inclusión España

C/ General Perón 32. 1º 28020-Madrid, Spain
<http://www.plenainclusion.org>

Atsakingi asmenys:

Silvia Muñoz Llorente: silviamunoz@plenainclusion.org

Inés de Araoz Sánchez-Dopico: asesoriajuridica@plenainclusion.org

2.1.8 Fundación TUYA

Frómista 13, 28050 Madrid, Spain
www.fundaciontuya.net

Atsakingas asmuo:

Ester Ortega Collado: ester.ortega@fundaciontuya.com

Su lektorių komandomis galite susipažinti projekto tinklalapyje:

<http://www.idea12.eu/national-trainers/>

2.2 Informacinio dokumento paskirtis

Valstybės-Konvencijos šalys sutarė „skatinti su žmonėmis su negalia dirbančių specialistų ir darbuotojų mokymąsi pagal Konvencijoje įtvirtintas teises, siekiant užtikrinti šioms teisėms įgyvendinti reikalingą pagalbą ir paslaugas“¹. Daugumoje šalių nei teisininkai, nei socialiniai darbuotojai negauna jokių mokymų apie Konvencijos nuostatas ir tai skubiai reikia keisti².

Šis informacinis dokumentas yra orientacinis pagrindas rengiantis įtraukiam mokymui apie 12 Konvencijos straipsnį ir apie sprendimų priėmimą su pagalba. Lengvai suprantamu (angl. *easy read*) formatu santrauka rengiama tiems, kam skaityti sunkiau.

¹ Žr. 4(1)(i) Konvencijos str.

² Nuoroda: <http://www.idea12.eu/>

Parengti kiti projekto dokumentai: „Pasiteisinusios praktikos vadovas“ ir „Įtaukaus mokymo vadovas lektoriams“, kuriuose pateikiami patarimai, kaip sukurti įtraukią mokymosi aplinką, strategijas ir veiklas, įvardyti ir paskirstyti išteklius. Visi dokumentai buvo parengti šio projekto metu.

Informacinis projekto dokumentas buvo parengtas kaip projekto „Įtraukus suaugusiųjų švietimas apie 12 Konvencijos straipsnį“ (akronimas yra IDEA 12) dalis, finansuoto Europos Sąjungos lėšomis. Be projekto dalyvių, dar dvylika organizacijų, tiesiogiai neįgyvendinusių šio projekto, dalyvavo rengiant informacinį dokumentą ir teikiant grįžtamąjį ryšį (konsultavusių organizacijų sąrašas – 6 priede).

Informuotumas apie 12 Konvencijos straipsnį ir jo įgyvendinimą nuolat didėja. Tikimės, kad ši medžiaga gali būti naudinga pagalba organizacijoms ir asmenims, siekiantiems lygių galimybių žmonėms su negalia.

2.3 Apie projektą „IDEA 12“

Projekto idėjos pagrindu tapo JT neįgaliųjų teisių komiteto (toliau – Komitetas) pastabos, kad „visoje Europos Sąjungoje yra ribojamas daugelio žmonių su negalia teisinis veiksnumas“ ir „pastatai ir informacija bei mokymo medžiaga, viešos kampanijos, pareiškimai ir kiti Europos Sąjungos institucijų paskelbti dokumentai nėra pateikiami visiems prieinami formatu“ (Jungtinės Tautos, 2015: 4, 5).

Paradigmos kaita nuo pakaitinio sprendimų priėmimo į sprendimų priėmimą su pagalba gali būti sustiprinta didinant informuotumą apie teisę į visišką veiksnumą ir pagalbą įgyvendinant šią teisę. Komiteto nuomone, esamos sąmoningumo ugdymo strategijos „nėra tęstinės, neapima visų institucijų ir personalo ir neįtraukia asmenų su negalia grupių“. Ataskaitoje buvo konkrečiai paminėti asmenys, turintys proto ir psichikos sveikatos sutrikimų (Jungtinės Tautos, 2015: 4).

Komiteto įvardyta problema susijusi su nepakankamu žmonių su negalia supratimu apie savo teises ir ribotomis galimybėmis ugdyti savo gebėjimus ir žinias. Projekto „IDEA 12“ tikslas – didinti sąmoningumą apie pagalbos priimančius sprendimus reikšmę.

Mūsų patirtis atskleidžia, kad valstybės-narės turi įvairių pasiteisinusios praktikos pavyzdžių. Tai suteikia galimybę pasidalyti patirtimi, kurti novatoriškus metodus ir produktus projekto partnerystėje.

2.4 Įtraukimas kaip esminis projekto „IDEA 12“ principas

Komitetas įvardijo nepakankamą informuotumą ir žmonių su negalia ribotą prieigą prie mokymosi šaltinių kliūtimi, ribojančia jų veiksnumą³. Projektas reaguoja į šią problemą įtraukiant į projekto veiklas žmones su negalia, turinčius asmeninės patirties tiek gaunant, tiek ir teikiant pagalbą priimti sprendimus: kaip mokymų lektorius ir kaip tikslinės grupės, kuriems skirti mokymai, atstovus, kas atitinka 12 Konvencijos straipsnio tikslus.

Įtraukdami į veiklas žmones, turinčius asmeninės patirties, mes tikimės:

- palankesnio mokymų dalyvio požiūrio, nulemto dalijimosi autentiškais asmeniniais liudijimais;
- tiesioginis žmonių su negalia dalyvavimas veiklose keis visuomenės nuomonę, veiklose dalyvaujantys žmonės su negalia jaus didesnę veiksmų kontrolę ir savo įtaką pokyčiams;

³ Žr. 8 Konvencijos str.

- būdami lygiaverčiai lektorių komandos nariai žmonės su negalia keis visuomenės bei politikų požiūrį į negalią, taps pavyzdžiu kitiems žmonėms su negalia;
- žmonės su negalia gaus žinių ir įrankių siekiant jų teisių įgyvendinimo, stiprės pačių žmonių su negalia indėlis siekiant Konvencijos nuostatų įgyvendinimo.

Projekto partnerystėje savo ilgamete patirtimi dalyvis organizacijos – CHANGE People (JK) ir TUYA (Ispanija), akcentuojant lektorių su negalia galimybes ir indėlį. Lektoriai su negalia, beje, gaus tokį patį atlygį, kaip ir negalios neturintieji.

2.5 Dokumento struktūra

Pirmuosiuose dviuose skyriuose rasite trumpą mokymo dalyko paaiškinimą: sprendimų priėmimas su pagalba ir 12 Konvencijos straipsnio reikšmė žmonių su negalia socialinei įtraukčiai.

4 skyriuje pateikiamas dviejų pagrindinių įtraukiojo mokymo formų, susijusių su 12 Konvencijos straipsniu, tikslų apibrėžimas: vienos dienos mokymai mišriai dalyvių grupei, taip pat ir save atstovaujantiems neįgaliesiems, šeimos nariams, politikos formuotojams, paslaugų teikėjams ir akademikams; ir trijų dienų mokymai, orientuoti į praktiką ir skirti specialiai neįgaliesiems ir jų rėmėjams (daugiausia giminaičiams ir specialistams).

Galiausiai 5 skyriuje apibendrinamos temos, kurių negalima praleisti rengiant ir (arba) informuojant apie 12 straipsnį.

3 Pagalba priimant sprendimus, teisinis veiksnumas bei poreikis keisti šiuo metu taikomas praktikas

3.1 Sprendimų priėmimas ir teisinis veiksnumas

Teisė priimti sprendimus ir kontroliuoti savo gyvenimą yra labai svarbi visiems. Visi mes keliaujame per gyvenimą priimdami kasdienes sprendimus – nelabai reikšmingus bei esminius. Sąvokos „sprendimų priėmimas“ ir „teisinis veiksnumas“ yra glaudžiai susijusios. **Sprendimai gali arba ne sąlygoti teisinį veiksmą⁴, tuo tarpu teisiniai veiksmai – visuomet sąlygoti sprendimų.**

3.2 Nebepriimtina istorinė teisinio veiksnumo samprata

Istoriškai daugelyje jurisdikcijų laikant, kad neįgalus asmuo neturi protinių gebėjimų, buvo ribojamas jo veiksnumas⁵ ir paskiriamas globėjas, kuris veiktų „geriausiu asmens interesu“. Šios sistemos vadinamos „pakaitiniais sprendimų priėmimo“ režimais. Negalios strategijoje 2017-2023 m. Europos Taryba pažymi, kad „pakaitinis sprendimų priėmimas, apimant visišką globos režimą, kai žmonės su negalia nuasmeninami visuomenės akyse vis dar taikoma daugelyje valstybių-narių“ (Negalios strategija 2017-2023, 2016: 25).

⁴ Teisinis veiksmas – tai sprendimas, turintis teisinės pasekmės.

⁵ Teisinio veiksnumo ir protinių gebėjimų sampratos aptariamos 2.4. sk.

Dėl žmonių su negalia teisinės galios ribojimo, šie netenka daugelio **pagrindinių teisių**, įskaitant teisę balsuoti, tuoktis ar kurti šeimą, reprodukcinę ir tėvų teisių, teisės duoti informuotą sutikimą intymiems santykiams, gydymui bei laisvės ribojimui⁶. Teisinio veiksnio ribojimas dažnai reiškė **prarastą galimybę rinktis** visose gyvenimo srityse. Ribojimas kontroliuoti savo gyvenimą gali turėti **rimtų pasekmių**: žmonės neturi galimybių mokytis, tapti atsakingais už savo veiksmus ir gyvenimą, praranda motyvaciją kasdieninei veiklai ir netgi gyvenimui apskritai. Veiksnio ribojimas gali sukelti pasipriešinimą, paprastai vadinamą „elgesio problemomis“. „*Globa apriboja apsisprendimą ir gali turėti neigiamą poveikį fizinei ir psichinei sveikatai, gebėjimui veikti ir savivokai apie subjektyvią gerovę.*“ (Wright, 2010 cit Blanck ir Martinis, 2015a : 3). Taigi veiksnio apribojimai tampa papildoma „negalia“ žmogui jau esančiam negalios situacijoje.

Kitas rimtas ir dažnai pasireiškiantis pakaitinio sprendimų priėmimo „šalutinis poveikis“ – tai piktnaudžiavimas globa ir aplaidus globėjo pareigų vykdymas. **Teisinio veiksnio apribojimas** yra ne tik neproporcingas įsikišimas į asmens autonomiją; tai neatitinka šio instituto esminio tikslo – suteikti apsaugą neįgaliam asmeniui.

3.3 Paradigmų kaita teisinio veiksnio sampratoje

Neigiama patirtis ribojant teisinį veiksnį skatino neįgaliosios, jų šeimas ir įvairių sričių ekspertus ieškoti naujo modelio, kuris gerbtų žmogaus su negalia teises. Pradėti kurti sprendimų priėmimo su pagalba modeliai. Šiuolaikinės socialinio darbo koncepcijos grindžiamos savalaikės individualizuotos paramos ir socialinės įtraukties principais. Tai skatina suvokimą, kad vietoj papildomų apribojimų žmonėms reikia pagalbos priimant asmeninius sprendimus.

2006 m. šią koncepciją įtvirtino neįgalųjų teisių konvencija, kurią pasirašė ir ratifikavo dauguma pasaulio šalių. Komitetas ragina valstybes, kurios yra šios Konvencijos Šalys, „pakaitinio sprendimų priėmimo“ sąvoką keisti „sprendimų priėmimo su pagalba“ sąvoka. Naujosios koncepcijos esminiai elementai yra įtvirtinti Konvencijos 12 ir 5 straipsniuose: **1. teisė į visišką teisinį veiksnį, 2. teisė gauti pagalbą, būtiną teisiniui veiksmui realizuoti, 3. teisė į veiksmingas apsaugos priemones apsaugoti savo veiksnį realizuojantį asmenį nuo galimo piktnaudžiavimo ir 4. teisė į tinkamą sąlygų pritaikymą** (pvz., lengvai suprantamą informaciją). Išsamus sprendimų priėmimo su pagalba koncepcijos, teisinių aspektų ir 12 Konvencijos straipsnio turinio paaiškinimas pateikiamas Komiteto priimtame Bendrajame komentare Nr. 1 (2014) (toliau – Bendrasis komentaras).

3.4 Teisinis veiksnys – veiksnio ribojimų pabaiga

Bendrajame komentare teigiama, kad „**teisinis veiksnys yra visuotinis atributas, būdingas visiems žmonėms dėl jų žmogiškumo**“⁷. Konvencijos 12 straipsnis įtvirtina, kad visi neįgalieji turi visišką veiksnį“. Kalbant apie autonomiją, 12 straipsnyje kalbama apie savo gyvenimo kontrolę, pasitikėjimą ir prasmę, galint priimti prasmingus sprendimus.

⁶ Neįgalųjų teisių konvencijos bendrasis komentaras Nr. 1 (2014), Jungtinės Tautos, Neįgalųjų teisių komitetas, Vienuoliktoji sesija, 2014 m. kovo 31 – balandžio 11 d. (GC)

⁷ Žr. Bendrasis komentaras, 8 p.

Teisinis veiksnumas apima ir gebėjimus turėti teises ir gebėjimą veikti (t. y. įgyvendinti teisnumą). „Teisinis veiksmas įgalina asmenį kurti, keisti ar nutraukti teisinius santykius.“⁸

„**Teisinis veiksnumas** ir **protiniai gebėjimai** yra skirtingos sąvokos. Protiniai gebėjimai yra susiję su asmens sprendimų priėmimo įgūdžiais ir visų žmonių yra skirtingi, priklausomai nuo daugelio socialinių ir aplinkos veiksnių. Remiantis 12 Konvencijos straipsniu, suvokiamas arba faktinis protinių gebėjimų trūkumas negali būti naudojamas kaip teisinio veiksnumo ribojimo pateisinimas⁹. „Tradiciuose globos režimuose „protinės ir teisinės galios“ sąvokos buvo supainiotos taip, kad asmuo dėl kognityvinės ar psichosocialinės negalios laikomas neturinčiu ar turinčiu nepakankamus sprendimų priėmimo įgūdžius. Šis požiūris yra klaidingas dėl dviejų pagrindinių priežasčių: a) jis yra **diskriminuojantis žmones su negalia**; ir b) klaidingai manant, jog įmanoma tiksliai įvertinti žmogaus protinę veiklą ir, kai žmogus neatitinka tam tikrų ribų, **paneigiama pagrindinė jo kaip žmogaus teisė – teisė būti pripažįstamu lygiu prieš įstatymą**. “Vadovaujantis tokiu požiūriu, asmens negalia ir (arba) sprendimų priėmimo įgūdžiai laikomi teisėtais pagrindais riboti jo teisinį veiksnumą ir sumenkinti jo, kaip asmens, statusą prieš įstatymą“¹⁰. Konvencijos 12 str. vienareikšmiai įtvirtinta, kad „sutrikęs protas“ ar kitos diskriminuojančios etiketės nėra pateisinamos teisinio veiksnumo ribojimo priežastys¹¹. Užuot ribojus asmens teisinį veiksnumą, šios nuostatos reikalauja užtikrinti reikiamą pagalbą teisiniam veiksnumui realizuoti“.

Bendrajame komentare tvirtinama, kad „pagalbos priimant sprendimus sistemos plėtra lygiagrečiai su pakaitinių sprendimų priėmimo režimo išlaikymu nėra priimtina siekiant, kad būtų laikomasi Konvencijos 12 straipsnio nuostatų“¹². Tai reiškia, kad pakaitiniai sprendimų priėmimo režimai turi būti visiškai panaikinti ir pakeisti pagalbos priimant sprendimus režimu.

3.5 Teisė į individualizuotą pagalbą priimant sprendimus ir realizuojant teisinį veiksnumą

Kai kuriems žmonėms gali prireikti paramos, kad galėtų priimti sprendimus ir realizuoti savo teisinį veiksnumą. **19 Konvencijos straipsnyje** numatyta teisė gauti paramą, įskaitant asmeninę pagalbą bet kurioje srityje, kurios reikia gyventi savarankiškai, būti įtrauktam/-ai į bendruomenę ir užkirsti kelią izoliacijai ir segregacijai. **12 Konvencijos straipsnis** užtikrina reikalingą pagalbą realizuojant asmens teisinį veiksnumą. „Pagalba įgyvendinant veiksnumą turi būti teikiama gerbiant neįgalių asmenų teises, valią ir pageidavimus.“¹³

⁸ Žr. Bendrasis komentaras, 12 p.

⁹ Žr. Bendrasis komentaras, 13 p.

¹⁰ Žr. Bendrasis komentaras, 15 p.

¹¹ Žr. Bendrasis komentaras, 13 p.

¹² Žr. Bendrasis komentaras, 28 p.

¹³ Žr. Bendrasis komentaras, 17 p.

Bendrajame komentare teigiama, kad „parama/pagalba“ realizuojant veiksnumą yra plati sąvoka¹⁴. „Paramos tipas ir intensyvumas gali būti labai skirtingi dėl žmonių su negalia įvairovės¹⁵. “Parama turi būti prieinama visiems. Intensyvios pagalbos poreikis negali tapti kliūtimi gauti pagalbą¹⁶, o netradicinių komunikavimo būdų poreikis negali būti priežastimi atsisakyti teikti paramą. Kai kuriais atvejais gali būti sunku suprasti tikrąją asmens valią. Tačiau tokie sunkumai negali būti priežastis pakeisti žmogaus valią rėmėjo sprendimu „veikiant geriausiais neįgaliojo interesais“. „Geriausio intereso“ sąvoka turi būti pakeista sąvoka „geriausias valios, norų ir pageidavimų aiškinimas“.

Pagalba priimant sprendimus ir įgyvendinant veiksnumą gali būti teikiama remiantis „**formaliais ar neformaliais susitarimais**“¹⁷. Valstybės privalo imtis veiksmų kuriant ir reglamentuojant oficialias pagalbos paslaugas. „Asmenys su negalia gali pasirinkti vieną ar daugiau patikėtinių, kurie padėtų jiems realizuojant teisinį veiksnumą ir priimant tam tikrų rūšių sprendimus“¹⁸. Jie gali naudotis žmonių su negalia grupės parama (taip pat ir save atstovaujančių neįgalųjų pagalba). Galima paramos forma – pagalba komunikuojant, kuri apima įvairių komunikacijos metodų, įskaitant neverbalines bendravimo formas, kūrimą ir pripažinimą. „Daugeliui neįgalių asmenų **galimybė planuoti iš anksto** yra svarbi pagalbos forma, pagal kurią jie gali pareikšti savo valią ir pageidavimus, kurių turi būti paisoma tuomet, kai jie negali išreikšti savo pageidavimų“¹⁹. Visi asmenys turi teisę iš anksto nuspręsti, jiems turi būti teikiama parama išankstinio planavimo procese.

Teisė realizuoti savo veiksnumą taip pat reiškia, kad „kai kurie neįgalūs asmenys gali siekti kad būtų pripažįstama jų **teisė atsisakyti pagalbos priimant sprendimus**“²⁰.

Apsauga, taikoma apsaugoti nuo piktnaudžiavimų, **turi gerbti asmens** teises, valią ir pageidavimus apimant taip pat ir „**teisę prisiimti riziką ir atsakomybę už klaidas**“²¹.

Teikiant bet kokią pagalbą asmenims su negalia, kad šie galėtų džiaugtis visomis žmogaus teisėmis ir socialine įtrauktimi, turi būti atsižvelgiama į jų valią ir pageidavimus. Sprendimų priėmimas ir veiksnumas taps kasdiene realybe tik tuomet, kai žmonės su negalia taps pagrindiniais savo gyvenimo veikėjais, turinčiais galios spręsti.

3.6 Teisė būti apsaugotam nuo piktnaudžiavimo įgyvendinat savo teisinį veiksnumą

Trečiasis pagalbos priimant sprendimus koncepcijos elementas yra tinkamų ir **veiksmingų apsaugos priemonių sistema**. Pagrindinis šių apsaugos priemonių tikslas – užtikrinti asmenų teisių, valios ir pageidavimų laikymąsi. „Pagalba realizuojant teisinį veiksnumą niekada negali pakeisti sprendimų

¹⁴ ibid

¹⁵ Žr. Bendrasis komentaras, 18 p.

¹⁶ Pvz., bendrasis komentaras 29 p. (a) ir (c)

¹⁷ Žr. Bendrasis komentaras, 17 p.

¹⁸ ibid

¹⁹ ibid

²⁰ Žr. Bendrasis komentaras, 19 p.

²¹ Žr. Bendrasis komentaras, 22 p.

priėmimo“²². Norint tai pasiekti, **apsaugos priemonė turi užtikrinti apsaugą nuo bet kokio netinkamo poveikio ar piktnaudžiavimo.**

„Geriausių interesų“ principas nėra apsaugos priemonė, kuri atitiktų 12 Konvencijos straipsnio nuostatas“. „Siekiant, kad neįgalieji turėtų teisę į teisinio veiksnio realizavimą vienodai su visais, **„geriausių interesų“ sampratą turi pakeisti „geriausio asmens valios ir pageidavimų išaiškinimo“ paradigma**²³“. Praktiškai tai reiškia, kad rėmėjai ir patikėtiniai turi stengtis suprasti asmens valią, naudodami tinkamiausias jam priemones, pvz., komunikacijos schemas (žr. 5.12.4 skyrių) išmanyti svarstomų sprendimų kontekstą, į situaciją žvelgti pasitelkiant į asmenį orientuotą požiūrį bei užtikrinant efektyviausią įmanomą individualiu atveju komunikaciją (pvz., 5.12.4 skyrių).

3.7 Universalusis dizainas ir teisė į tinkamą sąlygų pritaikymą

Pagalba realizuojant asmens teisinį veiksnumą taip pat apima **priemones, susijusias su universaliuoju dizainu ir prieinamumu**. Tam reikia, kad privatūs ir viešieji subjektai, pvz., bankai, finansų įstaigos, sveikatos priežiūros ir kitos paslaugos bei priemonės, būtų prieinamos žmonėms su negalia ir universaliai suprojektuotos, t. y. tinkamos įvairių ypatumų turintiems vartotojams. Viešosios paslaugos turi suteikti galimybę neįgaliesiems atlikti teisinius veiksmus, reikalingus pvz., banko sąskaitai atidaryti, sutartims sudaryti, kitiems kasdieniams sandoriams vykdyti²⁴. „Universalus dizainas“ ir „**tinkamo sąlygų pritaikymo**“ sąvokos pateiktos 2 Konvencijos straipsnyje, o valstybių, šios Konvencijos Šalių, įsipareigojimai dėl „prieinamumo“ yra įtvirtinti 9 Konvencijos straipsnyje.

²² Žr. Bendrasis komentaras, 17 p.

²³ Žr. Bendrasis komentaras, 21 p.

²⁴ Žr. Bendrasis komentaras, 34 p.

4 12 Konvencijos straipsnio svarba socialinei įtraukčiai ir kovai prieš žmonių su negalia diskriminaciją

„12 straipsnio nuostatos grindžiamos bendraisiais Konvencijos principais, įtvirtintais 3 Konvencijos straipsnyje, t. y. pagarba **prigimtiniam orumui**, individo **savarankiškumui**, apimant laisvę daryti asmeninius pasirinkimus, asmenų su negalia **laisvė, nediskriminavimas, visapusiškas ir veiksmingas dalyvavimas ir įtraukimas į visuomenę**, pagarba neįgaliesiems kaip vienai iš žmonių įvairovės raiškos formų, **lygių galimybių, prieinamumo užtikrinimo, vyrų ir moterų lygybės, pagarbos vaikų su negalia gebėjimams** ir teisei išsaugoti savo tapatybę“²⁵.

12 Konvencijos straipsnis dažnai laikomas „esminiu“ straipsniu. 12 straipsnyje garantuota teisė į veiksnumą yra glaudžiai ir neatskiriama susijusi su kitomis Konvencijoje numatytomis teisėmis. „Teisinis **veiksnumas būtinas siekiant įgyvendinti pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrines teises**. Jis turi ypatingą reikšmę neįgaliesiems asmenims, kai jie turi priimti esminius sprendimus dėl savo sveikatos, švietimo ir darbo“²⁶. 12 straipsnis yra susijęs su 16 Konvencijos straipsniu, kuriame reikalaujama, kad valstybės, šios Konvencijos Šalys, imtųsi visų priemonių apsaugoti neįgaliuosius tiek namuose, tiek už jų ribų nuo visų formų išnaudojimo, smurto ir piktnaudžiavimo. Teisinis veiksnumas taip pat glaudžiai susijęs su 19 straipsniu dėl savarankiško gyvenimo ir įtraukties į bendruomenę. „**Teisinis veiksnumas yra raktas į reikšmingą dalyvavimą visuomenėje**“²⁷. Komitetas savo bendrojo komentaro projekte Nr. 5 (2017) pažymi, kad teisinis veiksnumas ir vienodas pripažinimas prieš įstatymą yra savarankiško bendruomeninio gyvenimo suaugusiems neįgaliesiems pagrindas²⁸. Kitą vertus, žmonės „*turi būti bendruomenės dalimi*“, kad galėtų visapusiškai pasinaudoti savo veiksnumu²⁹. Nesant prieinamų bendruomeninių paslaugų, pagalbos namuose, įskaitant ir asmeninio asistento pagalbą, realios galimybės rinktis kur ir su kuo gyventi bei kitų 19 Konvencijos straipsnyje nurodytų sąlygų, galimybės įgyvendinti asmens veiksnumą yra ribotos, dėl ko sumažėja ir asmeninių sprendimų galimybės.

12 Konvencijos straipsnyje įtvirtintos teisės turi praktinį poveikį žmonių su negalia gyvenimui. Jos lemia aiškesnį savo poreikių suvokimą (Kohn ir kt., 2013 cit in Blanck ir Martinis 2015b: 26), kas lemia savarankiškumą ir įtrauktį į bendruomenę, geresnę asmens sveikatą ir gebėjimą atpažinti ir atsispirti piktnaudžiavimui (Powers ir kt., 2012 cit Blanck ir Martinis, 2015b: 27). Tikra įtrauktis į bendruomenę reikalauja įtraukti į visus bendruomenės aspektus, įskaitant finansų sritį (Martinis, Wohl, Mills, 2015: 8).

Praktiniai veiksnumo realizavimo ir vienodo pripažinimo prieš įstatymą pavyzdžiai žmonių gyvenimui pateikiami dokumente „Pasiteisinusios praktikos vadovas“.

²⁵ Žr. Bendrasis komentaras, 4 p.

²⁶ Žr. Bendrasis komentaras, 8 p.

²⁷ Žr. Bendrasis komentaras, 13 p.

²⁸ Bendrojo komentaro projektas Nr. 5 (2017) 26 p.

²⁹ Bendrojo komentaro projektas Nr. 5 (2017) 78 p.

5 Mokymų apie 12 Konvencijos straipsnį tikslai

Šiame skyriuje apibendrinami vienos dienos bei trijų dienų trukmės mokymų apie 12 Konvencijos straipsnį tikslai. Abu mokymai įtraukūs, mokymų dalyviai – tai skirtingų poreikių, patirčių ir gebėjimų žmonės: žmonės su negalia, jų šeimos nariai, pagalbos paslaugų praktikai, universitetų studentai ir dėstytojai, viešojo administravimo darbuotojai, politikos formuotojai ir plačiosios visuomenės atstovai. Mokymus veda du lektoriai, vienas iš jų – žmogus su negalia.

5.1 Vienos dienos mokymai

Vienos dienos mokymai skirti platesniam skirtingų žmonių ratui³⁰: universitetų dėstytojams ir studentams (būsimiems socialinio darbo, teisės praktikams), žmonėms su proto negalia ir psichikos sveikatos problemomis, jų šeimoms, socialinių tarnybų darbuotojams, viešojo administravimo specialistams, politikos formuotojams. Tikimasi, jog po šių mokymų dalyviai pripažins ir pritars visų žmonių lygybei prieš įstatymą. Šių mokymų tikslai yra tokie:

- didinti sąmoningumą apie žmonių orumą ir teises.
- padėti suvokti pokyčio esmę: paradigmos kaita nuo „geriausio intereso“ prie „asmens teisių, valios ir pageidavimų“ bei atitinkamų valstybės institucijų veiksmai suteikiant pokyčiui teisinį pagrindą.
- didinti sąmoningumą apie 12 Konvencijos straipsnio svarbą žmonių su negalia gyvenimams; kaip šis straipsnis susijęs su kitomis žmogaus teisėmis, įtvirtintomis Konvencijoje, pvz. savarankiško gyvenimo ir dalyvavimo bendruomenėje bei galimybės kreiptis į teismą.
- didinti sąmoningumą, ką 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimas reiškia kiekvienam mokymų dalyviui asmeniškai – ką kiekvienas gali nuveikti šio straipsnio įgyvendinimui.
- suvokti „natūralios pagalbos“ reikšmę priimant sprendimus.
- suteikti vilties žmonėms su negalia, kad abipusė parama, orumas ir žmogaus teisės yra visiems lygios.

Dalyvių skirtumai yra mokymosi galimybė veikiau nei iššūkis. Lektorių vadove pateikiami patarimai sudarys sąlygas dalyvių diferenciacijai ir sklandžiam grupiniam darbui.

Mokymai sukurs abipusės pagarbos, įsitraukimo ir vilties atmosferą, kuri atvers kelius įvairiems mokymosi ir supratimo būdams.

³⁰ Projekte IDEA 12, didelė grupė laikoma maždaug 30 dalyvių.

5.2 Trijų dienų mokymai

Tris dienas trunkantys mokymai skirti mažesnei, maždaug 12 dalyvių grupei, kurioje daugiausia dėmesio skiriama neįgaliesiems ir jų rėmėjams – šeimos nariams ir paramos tarnybų specialistams. Mokymų tikslai apibrėžiami labiau praktiniu lygmeniu, siekiant padidinti dalyvių gebėjimą apmąstyti savo situaciją svarstant pasirinkimus asmeniniams sprendimams ir sprendimams, pasinaudojant kitų asmenų pagalba:

- didinti suvokimą, kad visi žmonės priimdami sprendimus naudojami vienokia ar kitokia pagalba. Žmonėms su negalia būdingas veiksnys ir jie turi teisę gauti reikalingą paramą, įgyvendinant savo veiksnys.
- atskleisti sąvokas „sprendimų priėmimas“ ir „teisinis veiksmas“ bei teisinių veiksmų svarbą priimant sprendimus.
- atskleisti skirtumą tarp „pakaitinio sprendimų priėmimo“ ir „sprendimų priėmimo su pagalba“, taip pat – pagalbos priimant sprendimus svarbą žmonių su negalia gyvenime ir šios teisės santykį su kitomis žmogaus teisėmis, įtvirtintomis Konvencijoje, pvz. savarankišką gyvenimą bendruomenėje arba galimybę kreiptis į teismą.
- supažindinti dalyvius su pagalbos priimant sprendimus principais ir paskatinti jais vadovautis.
- didinti suvokimą, kad pagalbininkas priimant sprendimus atlieka tik pagalbininko vaidmenį, tačiau nepriima sprendimo³¹.
- ugdyti gebėjimą atskirti savo „norą ir pageidavimus“ nuo pagalbininko priimant sprendimus „valios ir patarimų“.
- supažindinti su įvairaus intensyvumo pagalba priimant sprendimus.
- supažindinti su pagrindiniais į asmenį orientuoto planavimo įrankiais, pasitelkiamais teikiant pagalbą priimant sprendimus.

Daugelyje šalių bus stebimas atotrūkis kalbant apie siekiamą „paradigmos kaitą“ nuo sprendimų priėmimo su pagalba kaip alternatyvos veiksnio ribojimui ir gyvenimo realybės teisinėje sistemoje, kur reikalaujama demonstruoti protinius gebėjimus ir galima panaikinti asmens veiksnys. Lektoriai turi sugebėti suteikti praktinių patarimų, kaip teikti pagalbą priimant sprendimus, atitinkančius 12 Konvencijos straipsnio principus, taip pat gerai išmanyti šalies įstatymus veiksnio ir globos reguliavimo kontekste.

³¹ Kitą vertus, pagalbininkas priimant sprendimus šiame procese pasitelkia savo patirtį, žinias, išteklius, kt. Procesas panašus į „bendrą sprendimų priėmimą“, sveikatos priežiūros sistemoje žinomą kaip „informuotas sutikimas“.

6 Mokymų temos

Dauguma mokymų temų yra skirtos abiem mokymo tipams (vienos dienos ir trijų dienų). Įvardytos konkrečioms grupėms skirtos temos. Temos atskleidimo detalumo lygis bus nurodytas lektoriams skirtame vadove.

6.1 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimas

Pasisakydamas apie 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimą, Komitetas susirūpinęs pažymi, kad „visoje Europos Sąjungoje daugelio neįgalių asmenų teisinis veiksnumas yra ribojamas“.

„Komitetas rekomenduoja, kad Europos Sąjunga imtųsi atitinkamų priemonių, siekiant, jog visi neįgalūs asmenys, netekę teisinio veiksnumo, galėtų naudotis visomis Europos Sąjungos sutartyse ir teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis, pvz. bankų paslaugomis, užimtumo ir sveikatos priežiūros paslaugomis, taip pat įgyvendinti balsavimo ir vartotojų teises, kaip numatyta Konvencijoje ir išdėstyta Komiteto bendrajame komentare Nr. 1 (2014) dėl vienodo pripažinimo prieš įstatymą.“

Teisinio veiksnumo įgyvendinimą gali sąlygoti tinkamas sąlygų pritaikymas naudojantis tokiomis paslaugomis kaip bankų ar medicininės paslaugos. Komitetas teigia, kad:

„[Komitetas] yra susirūpinęs dėl to, kad Tarybos direktyvose 2000/43, 2004/113 ir 2006/54 nėra aiškiai uždrausta diskriminacija dėl negalios ir nėra įtvirtinta prievolė tinkamai pritaikyti sąlygas asmenims su negalia naudotis socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros, reabilitacijos, švietimo paslaugomis, taip pat – įsigyjant prekių bei paslaugų, pvz., būstą, transporto ar draudimo paslaugas“.

6.2 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimas IDEA 12 projekto partnerių šalyse

Keliose Komiteto ataskaitose teigiama, kad 12 straipsnio įgyvendinimas Europos šalyse nevisiškai atitinka Konvencijoje nustatytus reikalavimus. Tai reiškia, kad mūsų mokymo renginių dalyviai veikia sistemose, kuriose vis dar egzistuoja skirtingi pakaitinių sprendimų priėmimo būdai. Lektoriai informuos savo auditoriją apie 12 straipsnio įgyvendinimo būklę savo šalyje, remdamiesi komiteto pateiktomis baigiamosiomis pastabomis.

Kiekvienas projekto partneris pateikia trumpą 12 straipsnio įgyvendinimo santrauką savo šalyje 1 priede – Informacija apie Konvencijos ratifikavimą, baigiamosios pastabos, susijusios su 5 ir 12 straipsniais ir nacionaliniais teisės aktais bei praktika.

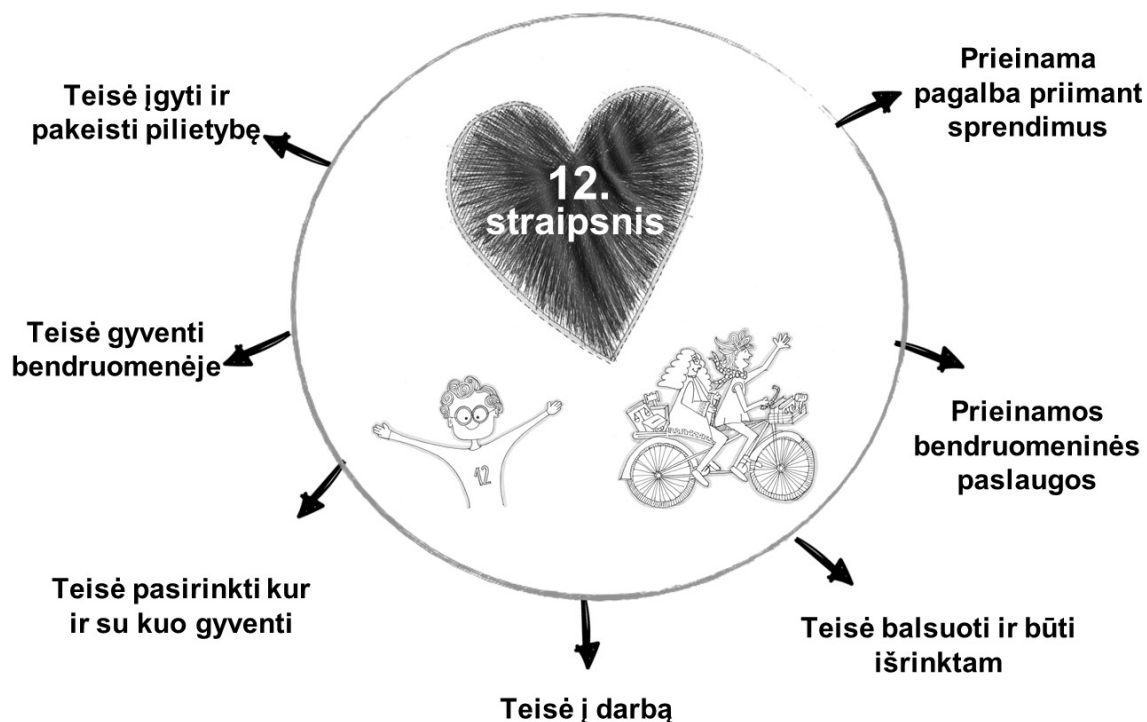
6.3 Kokį pokytį 12 Konvencijos straipsnis kuria žmonių su negalia gyvenime

Teisinis veiksnumas (su reikalinga pagalba) visais gyvenimo aspektais yra esminė sąlyga, leidžianti naudotis visomis kitomis teisėmis, pavyzdžiui, teise pasirinkti gyvenamąją vietą, pasirinkti darbą, balsuoti ir (arba) būti išrinktam.

Tą puikiai iliustruoja asmeninės žmonių, kurie pasiekė savo veiksnio atstatymą, istorijos, demonstruojančios kaip smarkiai tai pakeitė jų gyvenimą.

Teisinis veiksnas (ir pagalba jam įgyvendinti) yra esminis daugeliui gyvenimo sričių. Toliau pateiktoje scheme matyti, kad 12 Konvencijos straipsnis yra būtina sąlyga norint pasinaudoti kitomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis bei paveikti įvairias gyvenimo sritis.

12 straipsnis visapusiškas ir lygiateisis naudojimas visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis

6.4 Paradigmų kaita teisinio veiksnio sampratoje

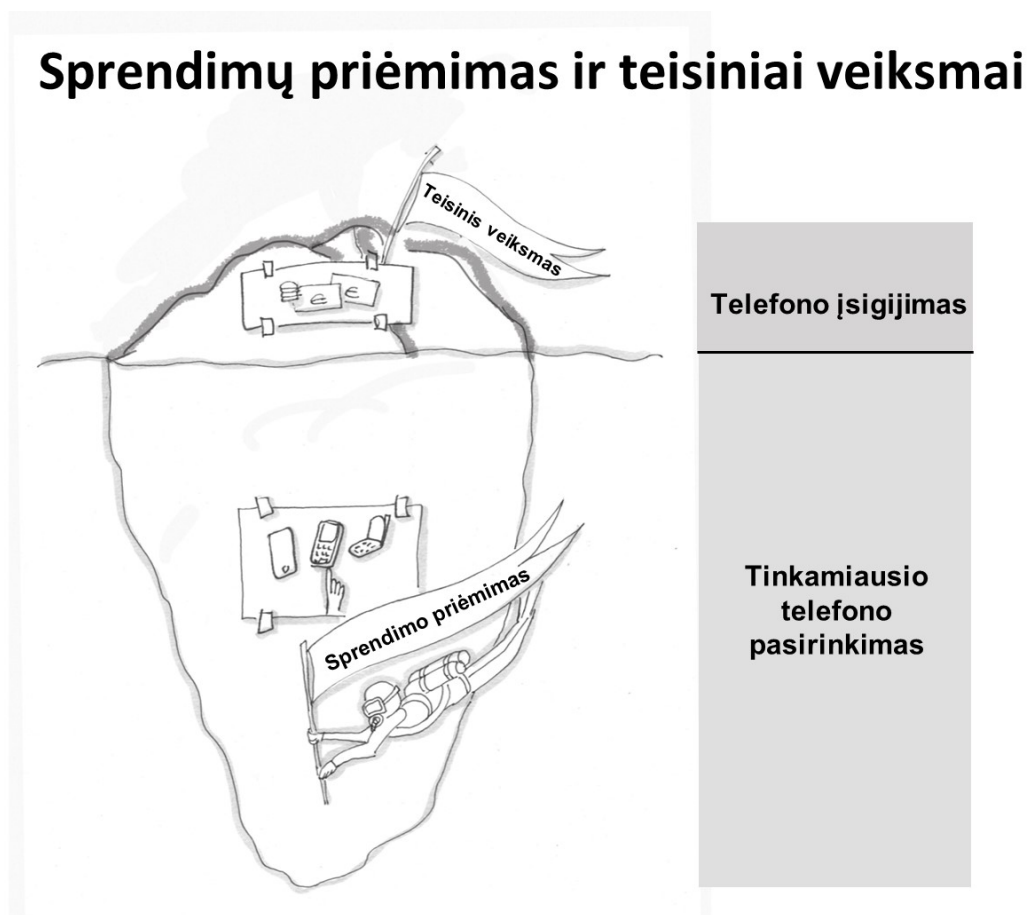
12 Konvencijos straipsnis oficialiai pripažįsta pokytį nuo pasenusio asmens neveiksnio nustatymo modelio prie naujojo pagalbos priimant sprendimus modelio:

Nuo pakaitinio sprendimų priėmimo	Prie pagalbos priimant sprendimus
Protinių gebėjimų vertinimas, kurio tikslas – nuspręsti, asmens teisinis veiksnas turi būti ribojamas ar ne.	Vertinimas, kokios pagalbos reikia žmogui priimant asmeninius sprendimus
Geriausio intereso nustatymas (dominuoja sveikatos ir saugumo poreikiai)	Dedamos visos pastangos geriausiai išaiškinti tikrąjį asmens valią ir pageidavimus.

Pagalbos priimant sprendimus sistema yra pagrįsta teisinio veiksnio atsietumo nuo protinių gebėjimų samprata. Ji teigia, kad teisė į veiksnumą negali būti kildinama iš asmens protinių gebėjimų ar priklausyti nuo jų.

6.5 Pagalbos priimant sprendimus sąsajos su teisiniu veiksnumu

Priėmus sprendimą, gali būti atliekamas arba ne koks nors teisinis veiksmas. Kitą vertus, teisiniai veiksmai – visuomet yra priimtų sprendimų padariniai. Žmonės aiškiai suvokia teisinius veiksmus, tuo tarpu sprendimų priėmimo procesai gali likti nepastebėti. Nepaisant to, daugelis sprendimų priėmimo procesų gali būti reikalaujantys pastangų ir laiko, o teisiniai veiksmai, pavyzdžiui, mobiliojo telefono įsigijimas, gali būti labai paprasti ir greiti.

Siekiant paaiškinti sprendimų priėmimo ir teisinių veiksmų ryšį, naudojame ledkalnio vaizdinį, kuriame sprendimų priėmimo procesas yra vaizduojamas kaip ledo masė, paslėpta po vandeniu, o teisinis veiksmas – kaip ledkalnio viršūnė.

Kaip pavyzdį galime pasitelkti mobilųjį telefoną, kuris yra suprantamas visose kultūrose. Kai norime nusipirkti mobilųjį telefoną, didžiąją laiko dalį praleidžiame diskutuodami apie pasirinkimo galimybes su draugais arba ieškodami įvairių pasirinkimo galimybių internete. Kai priimame sprendimą, pats telefono įsigijimas yra gana greitas reikalas.

6.6 Pagalbos intensyvumas priimant sprendimus

Valstybės yra atsakingos už įvairių formų pagalbos teikimą sprendimų priėmimo procese, kaip tai apibrėžiama Bendrajame komentare dėl 12 Konvencijos straipsnio. Kiekviena iš šių formų gali skirtis teikiamos paramos intensyvumu.

Teikiant pagalbą sprendimų priėmimo procese svarbu įvertinti pagalbos, reikalingos sprendimą priimančiam asmeniui, intensyvumo lygmenį, arba įvertinti, ar iš viso pagalba asmeniui reikalinga. Sprendimų priėmimo procesuose galime išskirti 3 paramos intensyvumo lygius:

1. Asmuo priima asmeninį sprendimą **be papildomos pagalbos iš pagalbininkų priimant sprendimus**. Tokiais atvejais gali būti reikalingos tik konsultacijos su šeimos nariais ar draugais kaip paramos forma.
2. Asmuo priima sprendimą **remdamasis pagalbininkų priimant sprendimus parama**. Tai gali apimti pagalbą apibrėžiant reikiamą priimtą sprendimą, kaupiant informaciją, paaiškinant sprendimų alternatyvas, pasirenkant sprendimą ir peržiūrint sprendimą bei jo pasekmes. Ši paramos forma yra intensyvesnė nei konsultacijos su artimaisiais dėl kasdienių sprendimų³².
3. **Asmens valią ir pageidavimus įvardija pagalbininkai priimant sprendimus**. Pagalbininkai gerbia ir gali interpretuoti asmens valią ir pageidavimus trečiosioms šalims, turint tikslą atlikti teisinius veiksmus. Asmens valios prezumpcija yra pagrindinis principas, kuriuo turi vadovautis pagalbininkai, siekdami išsiaiškinti asmens pageidavimus. Turi būti dedamos nuolatinės pastangos užmegzti bendravimą ir išsiaiškinti tikruosius asmens pageidavimus.

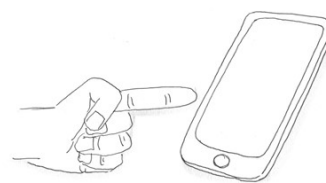
³² Skirtumas tarp pirmo ir antro lygio svarbus tik nustatant pagalbos poreikius. Mes turime būti tikri, kad valstybė užtikrins asmeniui reikiamo lygio pagalbą.

Pagalbos priimant sprendimus intensyvumas

**Asmeninis
sprendimas be
papildomos
pagalbos**

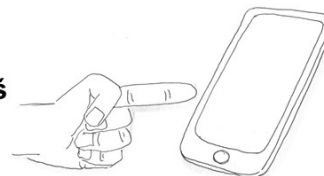
Aš

**Asmeninis
sprendimas su
papildoma
pagalba**

Aš

**Sprendimas, grįstas
geriausiu asmens
valios ir pageidavimų
išsiaiškinimu**

Pagalbininkai

Asmens valios prezumpcija. Išsiaiškinama asmens valia

Svarbios dvi pastabos:

- 1) šie trys įvardyti lygiai sudaro pagalbos, būtinos priimant sprendimus, intensyvumo kontinuumą. Nėra būtinybės aiškiai įvardyti pagalbos intensyvumo lygio;
- 2) tam pačiam asmeniui skirtingose asmeninėse situacijose gali prireikti skirtingo intensyvumo pagalbos priimant sprendimus.

Remdami labai sunkios negalios asmenį, apie kurio valią ir pageidavimus stokojame žinių, veikiau atstovaujame jam, nei teikiame pagalbą priimant sprendimus.

Siekdami išsiaiškinti asmens valią ir pageidavimus ateities sprendimams, laikysimės socialiai priimtinių vertybių.

6.7 Kas gali teikti pagalbą priimant sprendimus ir įgyvendinant teisinį veiksnumą

Pagal sprendimų priėmimo su pagalba koncepciją santykiai tarp žmonių laikomi pagalbos šaltiniais. Idealiu atveju pagalbą teikia asmenų grupė, kuriais pagalbos gavėjas pasitiki; pirmiausia – tai nemokamai padedantys šeimos nariai ir draugai. Paprastai asmens pagalbininkų grupę sudaro jam pažįstami žmonės, priklausantys asmens socialinei aplinkai bei specialistai. Pagalbą teikiantis asmuo gali turėti oficialų statusą – jį gali paskirti teismas ar įpareigoti oficialus susitarimas.

Lentelėje atskleidžiamas pagalbos galimybių spektras.

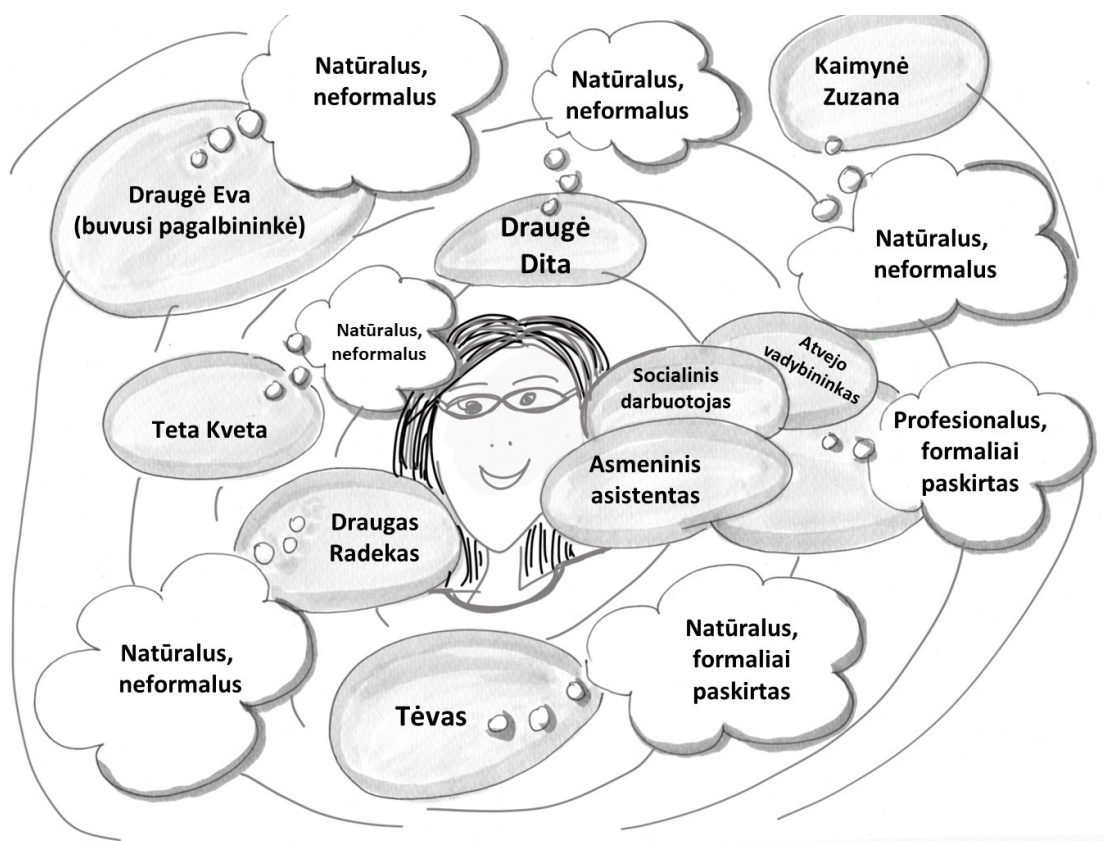
	Neformali pagalba (Jokio formalaus susitarimo ar paskyrimo)	Formali pagalba (Formaliai paskirta teismo, patvirtinta notaro ar įpareigota sutartimi, kt.)
Profesionali pagalba (Apmokama arba nemokama pagalba, Taip pat ir tokios pat patirties turinčių asmenų pagalba)	Asmeninis pagalbininkas padeda Janui suprasti gydytojo pateiktą informaciją apie jo sveikatos būklę ir priimti sprendimą – sutikti ar ne operuotis. Filipas, buvęs psichikos sveikatos paslaugų vartotojas, teikia pagalbą priimant sprendimus dėl sveikatos priežiūros paslaugų šiuo metu psichiatrijos stacionare besigydančioms žmonėms. Peteris, turintis patirties gaunant pagalbą priimant sprendimus padeda savo draugei Martai suformuluoti šios nuomonę apie darbą.	Profesionalus teismo paskirtas pagalbininkas padeda Evai sudaryti nuomos sutartį. Organizacijos, vienijančios buvusius psichikos sveikatos paslaugų vartotojus, narys paskiriamas teismo atstovauti asmenį su psichikos sutrikimu teisminiuose procesuose. Buvęs psichikos sveikatos paslaugų vartotojas, šiuo metu yra mišrios bendruomeninių paslaugų teikėjų komandos narys.
Natūrali pagalba (žmonės, kurių pagalba neapmokama)	Tomo mama padeda jam tvarkyti bako sąskaitą. Kaimynė padeda Robertui suprasti skirtingų keptuvių privalumus prieš šiam priimant sprendimą kurią įsigyti.	Veros brolis, teismo paskirtas jos rūpintoju, padeda jai atsidaryti banko sąskaitą ir nustatyti periodinius mokėjimus.

Pagalbą gali teikti asmuo, kuris ekspertu tapo asmeninės padėties dėka, pvz., kurio veiksnumą bandė apriboti.

Esama bendrųjų pagalbos priimant sprendimus paslaugų, kurios siūlomos visiems piliečiams. Šią paramą teikia skolų konsultantai, mokesčių ir finansų konsultantai, socialinio draudimo įmokų ekspertai, pacientų organizacijos ir kt. Tokio pobūdžio paslaugos nelaikytinos pagalbos priimant sprendimus paslaugomis 12 Konvencijos straipsnio kontekste, kadangi pagalba realizuojant asmens teisinį veiksnumą, paprastai apima tiek neformalią, tiek ir formalią pagalbą, kurios pavyzdžiai pateikti lentelėje; ši reikalinga prieš nusprendžiant pasinaudoti bendrojo pobūdžio paslaugomis.

Žmonės, kuriems reikia pagalbos priimant sprendimus, gali pasikliauti asmeniniu paramos ratu, kurį sudaro natūralūs rėmėjai ir profesionalai, kuriuos gali paskirti teismas, kiti gali teikti neoficialią paramą. Esminis paramos rato bruožas – tai asmens, kuriam reikia pagalbos ir pagalbininko priimant sprendimus santykis. Pavyzdyje pateikiamas Milados paramos ratas.³³

³³ Pagalba priimant sprendimus gali remtis Paramos rato, į asmenį orientuoto planavimo ir kitais įrankiais, apie kuriuos išsamiau 5.11 skyriuje.

6.8 Pagalbos priimant sprendimus teikimo procesas (tik 3 dienų trukmės mokymuose)

Pagalbininkui priimant sprendimus naudinga išlaikyti struktūruotą požiūrį į pagalbos procesą. Žmonės gali naudoti skirtingus paramos elementus, kurių pagrindiniai veiksmas yra šie:

1. **Įvardijimas** (kokį reikia priimti sprendimą, į kokius klausimus atsakyti)
2. **Informacijos surinkimas** (ką žinau ir kokios informacijos dar reikia: poreikiai, pageidavimai, aplinkybės) ir informacijos šaltiniai (internetas, knygos, kiti žmonės, kiti šaltiniai)
3. **Alternatyvų įvardijimas** (galimi sprendimai ir veikimo būdai)
4. **Alternatyvų apsvaistymas** (kokios kiekvienos iš jų galimos pasekmės?)
5. **Pasirinkimas iš alternatyvų** (tinkamiausias sprendimas arba kelių alternatyvų derinys)
6. **Veikimas**: jei reikalinga sprendimo įgyvendinimui – imamas veiksmas, taip pat ir teisinių.
7. **Sprendimo pasekmių peržiūrėjimas ir įvertinimas**: finaliniame etape vertinama, ar veiksmų seka atitiko 1 veiksmo įvardytus asmens poreikius. Jei ne – procesas turi būti kartojamas.

Atskirų paramos elementų pobūdis skirsis priklausomai nuo asmens poreikių. Pavyzdžiui, jų pasirinktis galima paaiškinti paprastai, pasitelkus grafinę medžiagą arba gestų kalbą.

Pastabos:

- 1) pagalba priimant sprendimus yra struktūrizuotas procesas, pagrįstas racionalaus pasirinkimo teorijomis. Tačiau sprendimų priėmimas realiame gyvenime daugiausia grindžiamas emocijomis, nuorodomis, heuristika;
- 2) parama turėtų būti grindžiama giliu asmens supratimu, užuot techniškai pažingsniui taikius šį metodą.

6.9 Pagalbos formos

Pagalba – tai „ištekčiai ir strategijos, kuriuos gali suteikti tėvai, draugai, mokytojas, psichologas, gydytojas arba bet kuris tinkamas asmuo ar organizacija³⁴“, pavyzdžiui, advokatas ir socialinis darbuotojas. Pagalba gali būti kelių formų:

- asmeninė parama, kurią teikia pagalbininkai iš artimos asmens aplinkos (neapmokama, natūrali) ir profesionalai (mokama parama).
- panašios patirties turinčių žmonių (su negalia) teikiama pagalba.
- komunikacijos pagalba: unikalios asmeninės komunikacijos formos.
- tinkamų asmeniui sąlygų sudarymas: lengvai suprantama kalba, alternatyvūs formatai, daugiau laiko sprendimui priimti, pagalbos individualizavimas.
- į asmenį orientuoti planavimo įrankiai, tokie kaip ryšių/santykių schemos, planavimo susitikimai su pagalbininkais.
- formalus ir neformalus asmens valios ir pageidavimų perteikimas.

Pagalbos gali prireikti bet kuriame sprendimų priėmimo etape, taip pat ir (teisinių) sprendimų priėmimo ir sprendimo peržiūros procese. Pagalbos intensyvumas ir jos forma turėtų atspindėti individualų asmens poreikį.

6.10 Pagrindiniai įrankiai teikiant pagalbą priimti sprendimus (tik 3 dienų trukmės mokymams)

Kai kurie į asmenį orientuoto planavimo įrankių³⁵ yra naudingi teikiant pagalbą priimant sprendimus ir demonstruoja šiuolaikišką požiūrį į asmens teisinio veiksnio realizavimą. Vertingiausieji įrankiai pateikiami žemiau.

6.10.1 Santykių ir paramos ratas

Santykių išsiaiškinimas yra pirmasis žingsnis kuriant paramos ratą. Tai padeda suprasti asmens, galinčio būti pagalbininku ir asmens, kuriam reikia pagalbos, santykius. Puiku, jei pagalba priimant sprendimus grindžiama stipriais ir patikimais santykiais.

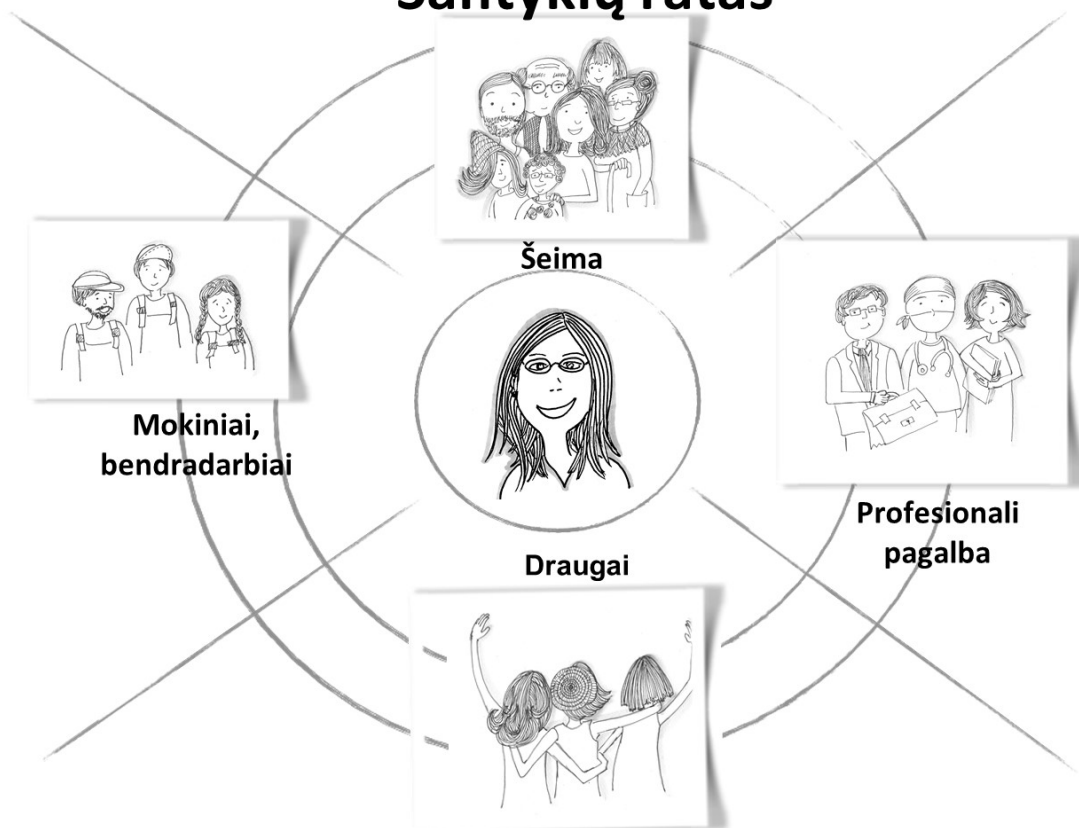
Viena iš profesionaliai teikiamos pagalbos problemų yra ta, kad „pasitikėjimas“ dažnai ignoruojamas arba laikomas savaime suprantamu. Dažnai manoma, kad geri profesionalų ketinimai lems patikimus santykius. Specialistai turi žinoti, jog jie ne visada įgis žmonių, su kuriais dirba, pasitikėjimą, ypač jei jie atstovauja prievartos priemonės taikančiai sistemai. Profesionalams naudinga aptarti kitų jų vaidmenų lemiamas kliūtis.

Kita problema, su kuria susiduria daugelis specialistų, yra „priežiūros tęstinumo“ trūkumas. Profesionalų rotacija ir į tikslą orientuotas požiūris gali sutrikdyti arba nutraukti pasitikėjimo santykius.

³⁴ Prieiga: http://aaid.org/docs/default-source/sis-docs/aaidfaqonid_template.pdf?sfvrsn=2

³⁵ Vienas iš esminių į asmenį orientuoto planavimo požymių yra to asmens bei jį gerai pažįstančių žmonių gebėjimo reikšti nuomonę stiprinimas.

Santykių ratas

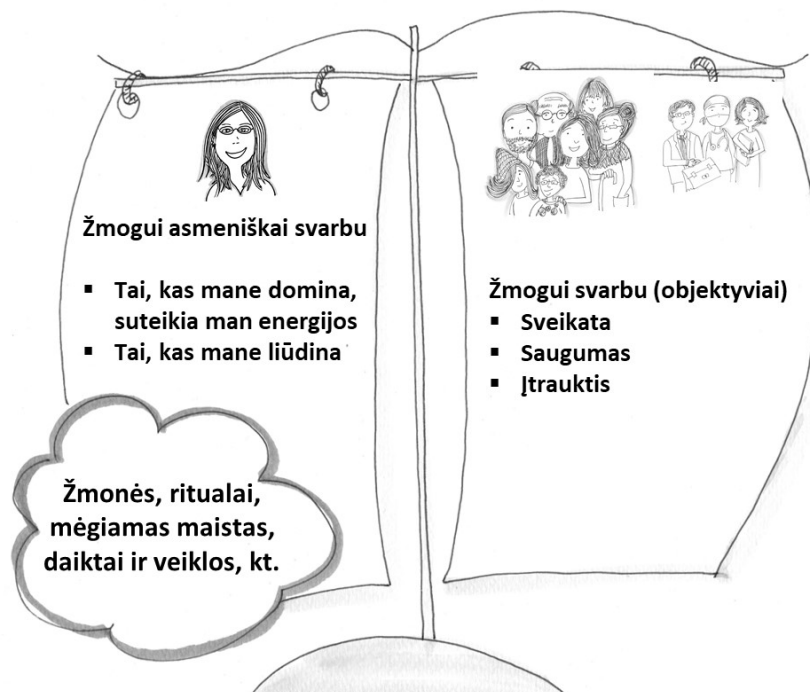
6.10.2 Asmeninės perspektyvos ir pagalbą teikiančio asmens perspektyvos svarba asmeninių sprendimų priėmimui

Šis įrankis yra naudingas situacijose, kai rėmėjai yra profesionalai ar giminės, jaučiantys didelę atsakomybę už asmens sveikatą ir saugumą. Tai leidžia jiems atskirti savo subjektyvų matymą nuo asmens valios ir pageidavimų, išlaikyti dvi atsietas perspektyvas. Galimybė apsvarstyti skirtumus tarp pagalbininkų priimant sprendimus situacijos vertinimo ir asmens, kuriam teikiama pagalba, valios ir pageidavimų, turėtų pakeisti šiuo metu vyraujančią socialinių paslaugų teikimo kultūrą.

Šis įrankis naudingas tuo, kad akivaizdžiai primena pagalbininkams priimant sprendimus, jog jie turi būti sąmoningi, vengti pakaitinio sprendimų priėmimo. Šis įrankis padės pamatyti ir suprasti skirtumus tarp sprendimų, priimtų iš skirtingų perspektyvų.

Aptariant tai, kas svarbu asmeniui iš kitų žmonių perspektyvos, (stulpelis dešinėje), kyla pavojus pakliūti į „geriausių interesų“ spąstus. Atvirkščiai, reikėtų pradėti nuo kairiojo stulpelio ir pirmiausia suvokti tikrąjį remiamo asmens valią ir pageidavimus, besilaikant pagalbos priimant sprendimus teikimo principų.

Tai, kas svarbu

6.10.3 Kas veikia ir kas neveikia

Išsiaiškinę, kas tikrai svarbu asmeniui, galime pasitelkti kitą įrankį – „Kas veikia ir kas neveikia“. Tai leidžia asmeniui ir jo rėmėjams apsvarstyti gyvenimo įvykius ir įvardyti ką reikia keisti, spręsti. Šį įrankį galima naudoti įvardijant, kokį sprendimą reikia priimti. Svarbu atsieti remiamo asmens ir jo pagalbininkų nuomones. Kai kuriais atvejais naudinga atskirai įvertinti šeimos narių, draugų, specialistų nuomones.

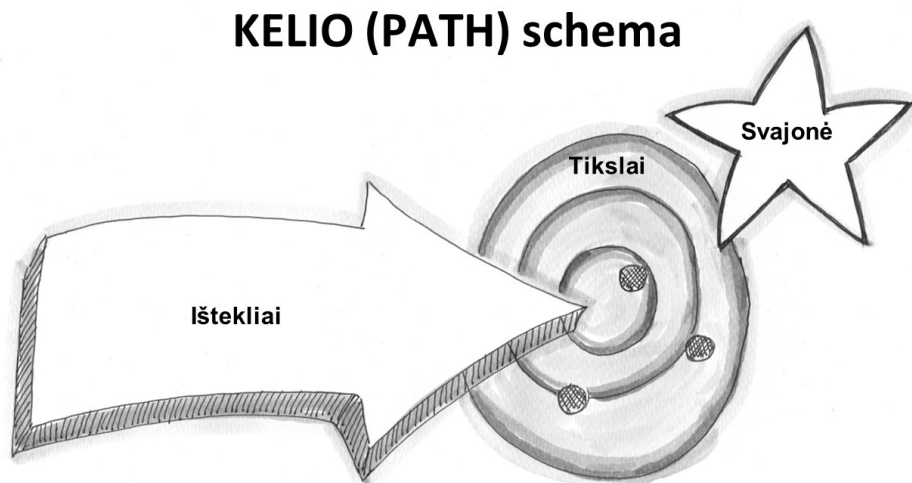
6.10.4 KELIAS

Teikiant pagalbą priimti kasdienius sprendimus, pagalbininkams naudinga žinoti asmeninę remiamo asmens gyvenimo kryptį³⁶. Tam gali padėti į asmenį orientuoto planavimo metodai, taip pat veiksmingas yra KELIAS, reiškiantis alternatyvaus viltingo rytojaus planavimą (angl. PATH – **P**lanning **A**lternative **T**omorrow's with **H**ope) 1991 m. pasiūlytas Jack Pearpoint, John O'Brien, Marsha Forest (Falvey, Forest, Pearpoint ir Rosenberg, 2003: 31).

KELIAS (PATH) susideda iš 7 žingsnių, supaprastintai vaizduojančių planavimo procesą. PATH esmė yra tam tikra struktūra, įrėminanti diskusiją tarp žmonių, padedančių planuoti asmeninę kelionę, vedančią į prasmingą ateitį. PATH tikslas – nustatyti aiškius žingsnius, kurie leistų pasiekti norimą pokytį. PATH

³⁶ Taikant etikos kriterijus, asmuo, gaunantis pagalbą turėtų žinoti, kokia jo pagalbininko gyvenimo kryptis. Bendros vertybės padeda formuotis pasitikėjimu grįžtiems santykiams.

prasideda nuo asmeninės svajonės ir su paramos grupės pagalba tęsiama planuojant žingsnius link pokyčių.

7 Kelio (PATH) žingsniai:

1. Svajonės
2. Tikslai
3. Dabartis
4. Žmonės, kuriuos reikėtų įtraukti į procesą
5. Sustiprinimo strategijos
6. Pirmieji žingsniai
7. Tolesni veiksmai

PATH yra puiki priemonė įvardyti svajones, asmeninius tikslus. Tai leidžia pagalbininkams geriau suprasti palaikomo asmens valią ir pageidavimus.

6.10.5 Komunikavimo schemas

Komunikavimo schemas yra veiksmingas būdas užfiksuoti žmogaus veiksmais transliuojamą informaciją ir perduoti ją kitiems suinteresuotiems asmenims. Šis įrankis yra ypač naudingas, kai žmonės neverbalizuoja ir nebendruoja kitomis priemonėmis (pvz., gestų kalba, nuotraukų kortelėmis, kt.), taip pat kai žmogus veiksmais išsireiškia aiškiau nei žodžiais.

Komunikacija yra dvipusis procesas. Štai kodėl mums reikalingos dviejų tipų komunikavimo schemas: 1) skirtos suprasti, ką žmogus mums sako, ir 2) skirtos palaikyti bendravimą su asmeniu, perduoti jam savo pageidavimus, kt.:

1. kaip bendrauja pagalbą gaunantis žmogus

Lentelė, skirta asmens bendravimui žymėti, gali būti pasitelkiama esant dviem skirtingoms situacijoms. Pirma, kai nežinome, ką reiškia konkretus elgesys, galime pabandyti iširti prasmę konkrečiomis aplinkybėmis ir pažymėti lentelėje. Antroji situacija, kai veiksmų prasmė yra žinoma tik kai kuriems artimiems pagalbininkams, šie turėtų pažymėti lentelėje, kad šia informacija galėtų naudotis kiekvienas, teikiantis pagalbą priimant sprendimus. Užpildyta lentelė tampa bendravimo žodynu.

Situacija, aplinkybės:	Asmens veiksmai:	Veiksmai mums byloja:	Mes turime atlikti:

2. kaip mes perduodame savo pageidavimus pagalbą gaunančiam asmeniui

Ši lentelė naudinga visiems pagalbininkams, kad šie žinotų kaip bendrauti, kad juos suprastų pagalbą gaunantis asmuo.

Mes norime pasakyti:	Mes veikiame (darome):	Mes sakome remiamam asmeniui:

Kadangi supratimas yra pagalbos priimant sprendimus pagrindas, komunikavimo schemas pasitelkiamos siekiant kuo geriau suprasti remiamą asmenį.

6.10.6 Teikiamos pagalbos suderinamumas

Tam tikroms pagalbos teikimo sritims reikalingos specifinės žinios ir įgūdžiai. Apmokamos pagalbos atveju reikalinga atliepti asmens, kuriam teikiama pagalba poreikius. Svarbu įvertinti šiuos pagalbininko priimant sprendimus asmenybės aspektus:

1. turimi įgūdžiai, reikalingi paramai teikti,
2. reikalinga ir pageidaujama parama – konkrečios sprendimų sritys,
3. asmeninės pagalbininko savybės,
4. bendri pagalbininko ir remiamo asmens interesai.

6.11 Svarbūs pagalbos priimant sprendimus teikimo elementai

Siekiant įgyvendinti 12 Konvencijos straipsnį ir pagalbos priimant sprendimus principus, būtina paisyti šių kertinių Konvencijoje įtvirtintų nuostatų (Bach, 2014: 4-5):

1. žmonės su negalia **turi teisinį veiksnumą** lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse. Praktiškai tai reiškia, kad žmonių su negalia priimami sprendimai turi būti gerbiami. [12 Konvencijos straipsnio 2 dalis]

2. Valstybės imasi atitinkamų priemonių, kad **suteiktų neįgaliesiems galimybę pasinaudoti pagalba**, kurios jiems gali prireikti įgyvendinant savo teisinį veiksnumą.
[12 Konvencijos straipsnio 3 dalis]
3. Valstybės privalo užtikrinti, kad visos priemonės, susijusios su teisinio veiksnumo įgyvendinimu, suteiktų atitinkamas ir veiksmingas garantijas, siekiant **užkirsti kelią piktnaudžiavimui** pagal tarptautinę žmogaus teisių teisę. Tokios garantijos privalo užtikrinti, kad priemonėmis, susijusiomis su teisinio veiksnumo įgyvendinimu, būtų paisoma asmens teisių, valios ir pageidavimų, dėl jų neatsirastų interesų konfliktas ir **nebūtų piktnaudžiaujama įtaka, kad jos būtų proporcingos** ir pritaikytos su asmeniu susijusioms aplinkybėms, ir taikomos kuo trumpesnį laiką.
[5 Konvencijos straipsnio 3 dalis]
4. Valstybės imasi visų atitinkamų veiksmų, kad **užtikrintų tinkamą sąlygų pritaikymą**, leidžiantį neįgaliesiems naudotis žmogaus teisėmis lygiai su kitais asmenimis.
[CRPD 5 straipsnio 3 dalis]

Šių svarbiausių elementų paisymas yra svarbus sistemškai planuojant apie 12 Konvencijos straipsnio įgyvendinimą.

6.12 Tinkamas sąlygų pritaikymas

Sąvokos „tinkamas sąlygų pritaikymas“ apibrėžiamas 2 Konvencijos straipsnyje kaip „*būtinai ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves*“.

Kad galėtų įgyvendinti savo veiksnumą, tinkamas asmeniui sąlygų pritaikymas gali apimti³⁷:

- Daugiau laiko sprendimui apsvastyti, lengvai suprantamas tekstas,
- Pagalbininkų įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą,
- Pareiga gerbti asmens apsisprendimą pasirinkti skirtingą pagalbos lygį įvairiose situacijose (pvz., pagalba sprendžiant finansinius klausimus; savarankiškai sprendimų dėl kai kurių sveikatos priežiūros paslaugų, ir pan.).

³⁷ Pagal M. Bach (Bach, 2014: 9)

7 Padėka

Šis dokumentas parengtas remiantis vertingu grįžtamuoju ryšiu, gautu iš šių, žemiau išvardytų organizacijų, kurioms nuoširdžiai dėkojame:

1. Inclusion Europe
Rue d'Arlon 55 – B-1040 | Brusel – Belgie
<http://inclusion-europe.eu/>
2. European disability forum
Square de Meeus 35 | 1000 Brusel – Belgie
<http://www.edf-feph.org/>
3. Liga lidských práv
Burešova 6 | 602 00 Brno – Česká republika
<http://llp.cz/>
4. European Network of (Ex-)Users and Survivors of Psychiatry (ENUSP)
Vesterbrogade 103, 1.sal | 1620 Kodaň V – Dánsko
www.enusp.org
5. Inclusion Czech Republic
Karlínské square 12 | 186 00 Praha 8 – Česká republika
www.spmPCR.cz
6. Yotam Tolub
Bischut | 3 Kanfei Nesharim st. | 9546406 Jeruzalém – Izrael
<http://bizchut.org.il>
7. Národní rada osob se zdravotním postižením ČR
Partyzánská 1/7 | Praha 7 – Česká republika
<http://www.nrzp.cz/>
8. Dr. Piers Gooding
Melbourne Social Equity Institute, Melbourne Law School, University of Melbourne
Victoria 3010 | Melbourne – Austrálie
9. Mental Health Europe
Mundo B- Rue d'Edimbourg 26 | 1050 Brusel – Belgie
<http://www.mhe-sme.org/about-mhe/meet-the-staff/>
10. Dr Lucy Series, Research Associate
Cardiff School of Law and Politics – Velká Británie
Cardiff University / Prifysgol Caerdydd
11. Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR
Štúrova 6 | 811 02 Bratislava – Slovenská republika
<http://www.zpmPVSR.sk/>

12. Úrad komisára pre zdravotne postihnutých
Račianska 153 | 831 54 Bratislava 35 – Slovenská republika
www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk

8 Šaltiniai:

Disabilities, C. o. (2015). Concluding observations on the initial report of the European Union. United Nations.

Falvey, M., Forest, M., Pearpoint, J., & Rosenberg, R. (2003). *All My Lyfe's Circle. Using the Tools: Circles, MAPS & PATHS*. Toronto: Inclusion Press.

Blanck, P. and Martinis, J. (2015a). Supported Decision-Making and Youth in Transition. (2015 Webinar Series 1), April 16, 2015. Slide 3. Available at http://www.supporteddecisionmaking.org/sites/default/files/event_files/041615_ppt.pdf (12-07-2016)

Blanck, P. and Martinis, J. (2015b). "The Right to Make Choices": The National Resource Center for Supported Decision-Making. *Inclusion*, 3, 1, 26–27. Available at http://supporteddecisionmaking.org/sites/default/files/inclusion_blanck_maritinis_2015.pdf

Kohn, N., Blumenthal, J., and Campbell, A. (2013). "Supported decision-making: A viable alternative to guardianship?". *Penn State Law Review*, 117, 1111–1157. doi: 10.2139/ssrn.2161115

Martinis, J., Wohl, A., Mills, L. A. (2015). Slide 8. Available at The Next Generation of Freedom and Self-Determination: Moving Support Decision-Making from Theory to Practice Supported Decision-Making and the ABLE Act, "Achieving Better Life Experience" (06-17-2015)

Michael Bach: Lessons Learned from the Canadian Experience: Supported Decision-Making Models. Supported Decision-making Evolution of an idea and Canadian experience. 2014.

Powers, L. E., Geenen, S., Powers, J., Pommier-Satya, S., Turner, A., Dalton, L., . . . Swand, P. (2012). "My Life: Effects of a longitudinal, randomised study of self-determination enhancement on the transition outcomes of youth in foster care and special education". *Children and Youth Services Review*, 34, 2179–2187. doi: 10.1016/j.childyouth.2012.07.018

O'BRIEN, J., PEARPOINT, J. & KAHN, L. 2010. The PATH & MAPS Handbook. Person-Centered Ways to build Community. Toronto: Inclusion Press

9 Lietuva

9.1.1 Konvencijos ratifikavimas

Lietuva ratifikavo Konvenciją ir jos fakultatyvųjį protokolą 2010 metų gegužės 27 dieną, Seimui priėmus įstatymą Dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo, kuris įsigaliojo 2010 metų rugpjūčio 18 dieną.

9.1.2 Baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos

2016 m. Balandžio 15 d. JT neįgaliųjų teisių komitetas apsvarstė pirminę valstybės ataskaitą dėl Konvencijos įgyvendinimo ir 2016 m. Balandžio 21 d. Lietuvos Respublikai pateikė baigiamąsias pastabas.

Dėl 5 straipsnio

„Komitetui labai daug susirūpinimo kelia tai, kad Valstybė, Konvencijos šalis, taikydama tinkamo sąlygų pritaikymo sampratą, ją nepakankamai nuosekliai sieja su nediskriminavimo principu.“

Dėl 12 straipsnio

„Komitetui labai didelį susirūpinimą kelia Konvencijos 12 straipsniui prieštaraujančios teisinės nuostatos, numatančios galimybę atimti arba apriboti asmenų su negalia teisinį veiksnumą, bei tuo apribojančios teisę į laisvą ir informaciją pagrįsto sutikimo davimą gydymui, teisę susituokti, teisę sukurti šeimą, įsivaikinti ir auginti vaikus.“

Atkreipdamas dėmesį į Bendrąjį Komentarą Nr. 1 (2014) dėl lygybės prieš įstatymą, Komitetas rekomenduoja Valstybei, Konvencijos šaliai, atšaukti įstatymus, politines priemones ir praktiką, numatančius globėjų ar patikėtinių skyrimą suaugusiems asmenims su negalia, bei rekomenduoja sistemą, kuomet sprendimai priimami už asmenį, pakeisti į sprendimų priėmimo su pagalba sistemą.“

9.1.3 Nacionaliniai teisės aktai ir praktika

Lietuvoje teisinio neveiksnumo, globos ir rūpybos institutai reglamentuojami Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (2000) ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (2002).

Iki tol teisinį neveiksnumą reglamentavo 1964 m. Civilinis kodeksas, kurio taikymas daugiau kaip 50 metų diskriminavo proto ir psichosocialinės negalios žmones. Medicininė diagnozė galėdavo tapti pagrindu apriboti visas asmens teises. Dauguma neveiksniams pripažintų asmenų būdavo apgyvendinami stacionariose socialinės globos institucijose, kurios tapdavo šių asmenų teisėtais globėjais. Tokiu būdu didžiajai daugumai žmonių su negalia būdavo paneigiama teisė priimti asmeninius sprendimus, realizuoti savo žmogaus tesies ir gyventi savo bendruomenėje.

Teisinės reformos pagrindu tapo JT neįgaliųjų teisių konvencijos ratifikavimas (2010 m.) ir valstybės įsipareigojimas įgyvendinti 12 Konvencijos straipsnio nuostatas. Taip pat, EŽTT sprendimas (2012 m.) D. D. prieš Lietuvą, kuriame teismas konstatavo, kad esamas teisinio neveiksnumo reglamentavimas pažeidžia Europos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnio 1, 4 dalys ir 6 straipsnio 1 dalis.

2015 m. kovo 26 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Teisingumo ministerijos parengtą Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso pakeitimų įstatymus, kurie įsigaliojo 2016 m. Sausio 1 d.

Civilinio kodekso pakeitimai įvedė keletą naujų institutų, tapusių teisinio neveiksnumo alternatyvomis.

(1) **Pagalbos priimti sprendimus sutartis.** Pagal galiojantį reglamentavimą pilnametis veiksnus fizinis asmuo gali raštu sudaryti sutartį su pilnamečiu veiksnio fiziniu asmeniu, kuriuo jis pasitiki, dėl pagalbos priimant sprendimus tam tikrose gyvenimo srityse. Sutartis dėl pagalbos priimant sprendimus gali būti sudaroma, kai asmeniui dėl psichikos sutrikimo arba dėl kitų aplinkybių (amžiaus, ligos ar kitų) sudėtinga priimti geriausiai jo interesus atitinkančius sprendimus. Tai turi būti notaro patvirtinimas dokumentas ir įregistruotas notariniam registre. (2) **išankstinio nurodymo institutas** turi užtikrinti fiziniam asmeniui galimybę pateikti išankstinį nurodymą, kaip turėtų būti tvarkomi klausimai dėl jo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių ir pareigų įgyvendinimo tam tikrais atvejais (pvz. krizės, sveikatos sutrikimo ar pan.). Šiuo metu išankstinis nurodymas galimas pateikti ir juo pasinaudoti tik tais atvejais, kai įsiteisėja teismo sprendimas, kuriuo asmuo pripažįstamas neveiksnio tam tikroje srityje arba kuriuo asmuo pripažįstamas ribotai veiksnio tam tikroje srityje. Išankstinis nurodymas galioja tik tuomet, jei yra registruotas notariniam ir Neveiksnių asmenų registre. Toks išankstinio nurodymo reglamentavimas iš esmės užkerta kelią asmenims pasinaudoti pagalba priimti sprendimus, nes tokia pagalba galima tik jau pripažinus asmenį neveiksnio ar ribotai veiksnio.

2016 metais asmenų, pripažintų neveiksniais ar ribotai veiksniais registro duomenimis, jame registruoti 6998 asmenys. Įgyvendinus teisinę veiksnio reguliavimo reformą 69 asmenys buvo teismo pripažinti neveiksniais visose srityse, o 25 – kai kuriose konkrečiose gyvenimo srityse. Likusieji 6904 toliau laikomi visiškai neveiksniais.

Nuo 2016 m. sausio 1 d. registruoti tik 4 išankstiniai nurodymai ir 3 pagalbos priimant sprendimus sutartys.

Įstatymų pataisos vis dar sudaro teisinės prielaidas apriboti asmens teisinį veiksnumą tam tikrose ar visose srityse ir suteikia trečiajam asmeniui (globėjui) teisę nuspręsti už globotinį, veikiant „geriausiais globotinio interesais“.

2015 m. buvo įvestas naujas savivaldybių socialinių darbuotojų vaidmuo – asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus vertinimas ir nustatymas, vadovaujantis Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintu „Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarkos aprašu“ (2015 m. gruodžio 10 d. Nr. A1-742). Vertinimas atliekamas planuojant kreiptis į teismą dėl asmens veiksnio ribojimo tam tikrose srityse. Minėtas ministro įsakymas sukuria papildomas intelekto ir psichosocialinę negalią turinčių asmenų diskriminacijos prielaidas, kai vertinama ne negalią turinčių asmenų norai ir preferencijos, bet jų gebėjimai, ar veikiau – negebėjimai, užuot vertinus pagalbos priimant sprendimus poreikį. Tai sąlygoja paradoksalią situaciją, kuomet socialinis darbuotojas turi atlikti vertinimą byloje (ir nuo jo didžiąja dalimi priklauso bylos baigtis) kas yra tesimo prerogatyva.

LNF, kaip skėtinė negalios srityje veikianti žmogaus teisių organizacija, siūlė patvirtinti pagalbą priimti kasdieninius sprendimus poreikio nustatymo ir paslaugų teikimo aprašą ir plėtoti šią paslaugą, tačiau kol kas Pagalbą priimančių sprendimų modelio plėtra šalyje labai ribota.